

УДК 330.313

Швец В.Я., Жаран К.С.

**ВИРОБНИЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ
ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Проаналізовані теоретичні дослідження щодо визначення потенціалу, виробничого потенціалу і економічного потенціалу. Визначені переваги та недоліки у методологічних підходах для оцінки та формування виробничого потенціалу підприємств. Розроблено економічну структуру поняття виробничого потенціалу та обґрунтовано ефективність її використання. Представлено залежність використання виробничого потенціалу від зовнішніх та внутрішніх факторів. Сформульовано висновки стосовно удосконалення шляхів використання виробничого потенціалу підприємств.

Ключові слова: потенціал, виробничий потенціал, економічний потенціал, виробнича потужність, експортний потенціал, інноваційний потенціал.

The theoretic researches about potential, industrial potential and economic potential terms are analyzed. The advantages and disadvantages in the methodology approaches for estimation and creation of industrial potential of enterprises are defined. The economic structure of industrial potential term is developed and the efficiency of its usage is substantiated. The dependence of industrial potential usage on internal and external factors is suggested. Conclusions are drawn about improvement of industrial potential usage of enterprises.

Keywords: potential, industrial potential, economic potential, industrial productivity, export potential, innovative potential.

Потенціал підприємства зазнав широкого дослідження за останні роки. Динамічний розвиток економічних відносин, виробництва, ринку, відносин постачальник-покупець ставлять для науковців завдання стратегічного значення. Адже сьогодні постає питання не тільки в використанні виробничих ресурсів ефективно, але й у науковій та економічній обґрунтованості усіх процесів виробництва, ресурсозберігаючих технологіях та постійній модернізації засобів виробництва.

Перш ніж перейти до розгляду виробничого потенціалу, як економічної категорії діяльності промислових підприємств, необхідно розглянути ряд наукових праць для більш систематичного та комплексного погляду матеріалів на задану тематику.

Питанням виробничого потенціалу в сучасних умовах господарювання приділяють значну увагу вітчизняні науковці та практики, зокрема: Ю.Б. Березюк [1], Н.В. Дацій [2], Ф.І. Євдокимов [3], І.М. Извекова [4], О.І. Кондратюк [5], О.В. Михайленко [6], Н.Б. Мігай [7], К.О. Солом'янова-Кирильчук [8], Н.Г. Шепель [9].

Аналіз накопиченого теоретичного матеріалу по проблемі, що досліджується, показав, що автори не в повній мірі враховують всі складові потенціалу суб'єктів господарювання. Також, недостатньо приділяють увагу таким важливим процесам, як комплексний та системний вплив внутрішніх та зовнішніх факторів на ефективне формування виробничого потенціалу підприємств.

Метою роботи є удосконалення наукових підходів щодо визначення поняття «виробничий потенціал» підприємства, комплексного співставлення кожної його складової та аналізу взаємодії окремих його частин з поведінкою системи в цілому.

В умовах економічної, політичної, екологічної нестабільності постає питання в більш детальному та комплексному дослідженні потенціалу підприємства. Для формування тактичних та стратегічних планів діяльності підприємства та визначення пріоритетів розвитку слід мати чітке представлення про наявні функціональні можливості виробничого потенціалу. Особливо зазнають впливу цінних, виробничих, структурних факторів промислові підприємства.

Для дослідження виробничого потенціалу підприємства, в першу чергу, потрібно сформулювати визначення поняттю «потенціал». Існує багато його трактовок, основні з них представимо у вигляді таблиці 1.

Першочерговою основою при виборі місце розташування підприємства – слугує наявність, чи відсутність природних, матеріальних, технічних, трудових, інвестиційних, інтелектуальних та інших видів ресурсів. Ефективність використання потенціалу базується на раціональних шляхах використання ресурсів. Але при сучасних швидких темпах розвитку ринкових відносин, удосконалення виробництва та інтенсивності споживання, постає питання в дослідженні можливостей використання ресурсів та знаходження альтернативних, більш економічно ефективних ресурсів для виконання виробничих операцій.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика поняття «потенціал»

Автор	Визначення поняття «потенціал»	Уточнення та доповнення
Михайленко О.В. [6, с.75]	Потенціалом вважають як потенційну можливість виробляти матеріальні блага для задоволення потреб населення, так і максимально можливу сукупність активних і пасивних, явних і прихованих альтернатив якісного розвитку соціально-економічної системи підприємства у певному середовищі господарювання.	Ресурси, можливості та альтернативи – три основні складові потенціалу.
Ізвекова І.М., Распопова О.Ю., Король Г.О. [4, с. 54]	Термін «потенціал» у своєму етимологічному значенні походить від латинського слова «роїепіа» й означає приховані можливості, які в господарській практиці завдяки праці можуть стати реальністю.	Праця, може досягти великого економічного та соціального ефекту лише за рахунок точно сформульованого, оціненого наукового підґрунтя.
Березюк Ю.Б. [1, с. 74]	Потенціал варто приймати як наявні засоби, запаси, джерела, здатні бути мобілізованими, приведеними в дію, використаними для досягнення визначених цілей, здійснення плану, вирішення певних завдань, можливості певної особи, суспільства, держави у визначеній сфері.	Чітко визначена ресурсна складова потенціалу, але не взяті до уваги приховані засоби, запаси, джерела, які присутні в господарсько-економічній діяльності.
Даций Н.В. [2, с.2]	Поняття «потенціал» може означати організовану сукупність коштів, запасів, ресурсів, джерел, які є в наявності та можуть бути мобілізовані для досягнення визначеної цілі.	Потенціал може містити невикористані, резервні можливості підприємства, які слугують базовим запасом для нарощування виробничих потужностей, для ліквідації форс-мажорних обставин та для мінімізації ризиків.

Існує багато різновидів поняття «потенціал»: «економічний потенціал», «виробничий потенціал», «трудоий потенціал», «інвестиційний потенціал», «природний потенціал», «технічний потенціал», «науковий потенціал» та інші. Отже, для того щоб

більш ширше дослідити поняття «потенціал» слід деталізувати його, розділивши на складові.

Для представлення більшої деталізації поняття «потенціал» та однієї з його різновидів «виробничий потенціал» згрупуємо аналіз попередніх розробок у цьому напрямку у вигляді табл.2.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика поняття «виробничий потенціал»

Автор	Визначення поняття «виробничий потенціал»	Уточнення та доповнення
Дачій Н.В. [2, с.2]	Виробничий потенціал підприємства відображає, власне, його виробничу діяльність і складається з наявних матеріально-технічних факторів кадрового потенціалу підприємства.	Враховує лише деяку частину з функцій та факторів виробничого потенціалу.
Кондратюк О. І. [5, с.92]	Виробничий потенціал формується основними виробничими фондами, до яких входять будівлі, споруди, трубопроводи, машини, устаткування тощо.	Не враховують інших складових виробничого потенціалу: оборотні фонди, трудові ресурси та інше.
Соломянова-Кирильчук К.О. [8, с.30]	Виробничий потенціал – це сукупність наявних у підприємства ресурсних, технічних і технологічних характеристик, що забезпечують виробництво якісної продукції, безпеку кадрів і досягнення стратегічних цілей.	Враховує лише таку функцію, як виробництво продукції при цьому не враховує такі складові, як можливості та альтернативи.
Мігай Н.Б. [7, с.123]	Виробничий потенціал – це складна система можливостей підприємства, що виражається у сукупності виробничих ресурсів (технічних, технологічних, трудових, інформаційних, організаційних), які забезпечують ефективне здійснення виробничого процесу.	Дане визначення спирається, в основному, на ресурсну складову, не враховуючи зовнішніх та внутрішніх чинників, які впливають на обсяги, характеристику, розвиток виробничого потенціалу.
Шепель Н.Г. [9, с. 54]	Сукупність вартісних і натурально-речових характеристик виробничої бази підприємства, яка забезпечує можливість виробляти продукцію визначеної номенклатури, технічного рівня і якості в необхідному обсязі.	Вартісна оцінка більш ретельно та детально характеризує обсяги виробничих фондів підприємства та виробничого потенціалу.
Михайленко О.В., Скопенко Н.С. [6, с. 75]	Виробничий потенціал, який утворюється на виробничому рівні та представляє собою здатність виробничої системи виробляти матеріальні блага, використовуючи ресурси виробництва.	Враховує лише ресурсну складову виробничого потенціалу

Також виробничий потенціал у науковій літературі характеризують як вартісні й натурально-речові характеристики виробничої бази представлені предметами і засобами праці, безпосередньою працею [9, с. 54]. З даного визначення можемо виділити, те що оцінку виробничого потенціалу можна здійснити використовуючи узагальнюючі показники: вартісні та натурально-речові. Завдяки цій процедурі, відбувається спрощення обліку різних складових виробничого потенціалу, та приведення їх до єдиної системи показників. Але на наш погляд, вартісна оцінка більш ретельно та детально характеризує обсяги виробничих фондів підприємства та виробничого потенціалу. Адже занадто складно представити, наприклад, трудовий, науковий, інформаційний потенціали у натурально-речовій системі показників.

Кожний працівник на підприємстві має свою конкурентну вартість на ринку праці, враховуючи його рівень освіти, кваліфікацію, морально-людські якості, організаційні якості, здатність адаптуватися та ефективно діяти у нестандартній ситуації та інше.

Інформаційний потенціал теж не можливо представити у натурально-речовому вимірі через його значну диференціацію, та вплив на діяльність підприємства. Один і той же об'єм інформації може мати різне значення для суб'єкта господарювання, враховуючи пріоритети діяльності, ступінь очікування, адекватність сприйняття, достовірність, часова площина отримання та інше.

А також науковий потенціал не може знайти справедливе відображення використовуючи натурально-речову характеристику. Результатом цього слугує величезна відмінність наукових винаходів, організаційно-економічних методів, удосконалень та модернізацій. Адже кожен науковий захід має свою вартісну оцінку на його розробку та здійснення, а також вартісну оцінку економічного, організаційного та соціального значення після його впровадження.

Узагальнюючи вищесказане можемо зробити висновки, що найбільш точними для оцінки виробничого потенціалу на підприємстві є вартісні характеристики, приводячи їх до єдиної валюти. Але при цьому також слід враховувати рівень інфляції при аналізі та порівнянні показників за різні часові відрізки.

Інтерпретуючи визначення «потенціал» можемо сформулювати поняття «виробничий потенціал» - це здатність виробничої системи виробляти матеріальні блага, використовуючи наявні ресурси виробництва, а також сукупність потенційних можливостей діяльності та наявність альтернатив, найбільш вдала комбінація яких дозволяє отримати ефективні економічні результати та синергійний ефект. Для стабільності та фінансової стійкості в роботі підприємства в сучасному швидкоплинному ринковому середовищі не достатньо врахувати лише ресурси. Можливості та альтернативи виступають на перший план. При дослідженні виробничого потенціалу слід розглянути:

1) ефективність використання ресурсів виробництва (матеріальних, фінансових, трудових, енергетичних та інших);

2) аналіз та оцінка можливостей підприємства (можливість більш глобалізованого співробітництва з партнерами та споживачами, вихід на нові ринки збуту продукції, ступінь використання потенційних можливостей галузі та інше);

3) аналіз та оцінка альтернатив (перепрофілювання виробництва відповідно до потреб споживачі, нарощення більш рентабельного виробництва порівняно з менш рентабельним та інше).

Представимо економічну структуру поняття «виробничий потенціал» та його складові у вигляді рисунку 1.

На думку дослідників, фундаментальними потребами управління виробничим потенціалом промисловості є: нарощування виробничого потенціалу промисловості і ефективність його використання, яка має два аспекти: ресурсний (використання обмежених ресурсів) і цільовий (задоволення потреб) [2, с. 3]. Але нарощування виробничого потенціалу повинно бути підкріплено наявністю споживчого попиту на нього. В зв'язку з цим, першочергово потрібно проаналізувати споживацьку спроможність покупців, ступінь насиченості ринку даною продукцією, доля ринку та доля ринку підприємств конкурентів, наявність чи відсутність товарів-субститутів (замінників), цінову конкуренцію та інше. А ефективність використання виробничого потенціалу залежить не тільки від використання обмежених ресурсів та задоволення потреб, а також від організації виробництва (розподілення та використання ресурсів з найбільшою ефективністю, обґрунтованість для прийняття управлінських рішень та контроль якістю їх виконання). Для ефективності використання виробничого потенціалу пропонуємо враховувати науковий аспект (наукове підґрунтя формування, використання та нарощування виробничого потенціалу).

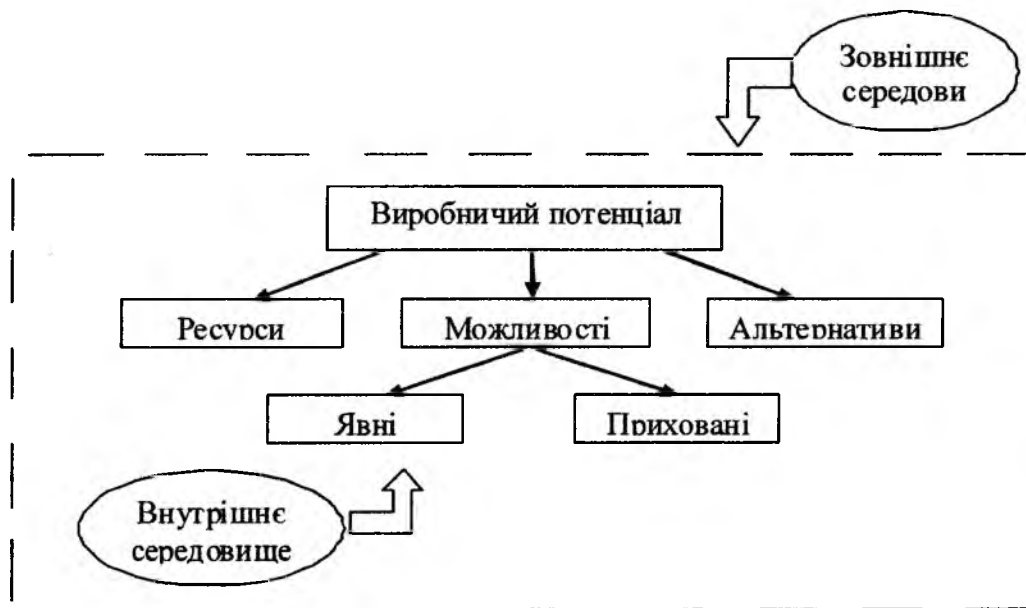

Рис. 1. Економічні структура поняття виробничий потенціал

Сучасні ринкові умови господарювання визначають виробничий потенціал підприємства як складний динамічний процес, який орієнтується не лише на внутрішні чинники, а й переважною мірою на зовнішнє середовище, яке зумовлює постійний розвиток його структурних елементів та безперервне їх ефективне використання [4, с.54]. Внутрішні чинники потенціалу підприємства в більшій мірі впливають на ресурси та можливості, а зовнішні чинники – на альтернативи. Враховуючи цей розподіл, в результаті своєї господарської діяльності, підприємство може впливати прямо на внутрішні чинники, шляхом перерозподілу, нарощення ресурсів, введення ресурсозберігаючих технологій, модернізація, перепрофілювання діяльності та інше. А на зовнішні чинники, тобто альтернативи, суб'єкт господарювання може впливати лише опосередковано. До них можуть відноситись: економічна ситуація в країні, рівень інвестиційної прибутковості галузі та країни, політичні чинники, правове поле, рівень конкуренції в галузі, споживацькі очікування, можливість появи нових конкурентів або товарів-замінників та інше.

Вивчаючи літературу було виявлено, що дуже важко чітко розмежувати два поняття виробничий та економічний потенціали. Через це необхідно привести визначення поняття «економічний потенціал», знайти подібності, відмінності та ступінь впливу один на одного. Автори трактують поняття «економічний потенціал», як сукупну спроможність галузей народного господарства країни виробляти промислову та сільськогосподарську продукцію, здійснювати капітальне будівництво, перевезення вантажів і надавати послуги, визначається досягненнями науки й техніки, обсягом виробничих потужностей, наявністю транспортних засобів, трудових ресурсів, якістю їх професійної підготовки, ступенем розвитку галузей невиробничої сфери та іншими параметрами при використанні певних ресурсів. Економічний потенціал ширше за виробничий потенціал адже враховує сукупну економічну діяльність суб'єктів господарювання, а виробничий потенціал охоплює лише функціонування промислових, виробничих підприємств, галузей промисловості. Але існує ще одне визначення економічного потенціалу, як здатність наявних трудових і матеріальних ресурсів країни забезпечити максимально можливий рівень виробництва продукції та послуг [1, с. 75]. Ця інтерпретація не може визначити економічний потенціал у повну міру, автор скоріше дав визначення виробничим потужностям підприємства.

Інше визначення економічного потенціалу країни – це ресурси країни, які при повному їх використанні дозволяють отримати максимальний національний валовий національний продукт [5, с. 92]. Сформуємо визначення економічного потенціалу підприємства, як здатність суб'єкта господарювання вести економіко-виробничу діяльність, виготовляти продукцію (товари, надавати послуги) задовольняючи потреби населення та забезпечуючи розвиток споживання та виробництва. Слід зазначити, що виробничий потенціал підприємства тісно пов'язаний з економічним потенціалом ефективного використання яких, дозволяє отримати економічний ефект «підприємство-суспільство». Економічно обґрунтована та раціонально організована господарча діяльність підприємства позитивно впливає на розвиток суспільства в цілому та навпаки.

В окремих джерелах підкреслюється, що економічний потенціал є узагальнюючою характеристикою роботи підприємства і проявом впливу наступних взаємозалежних його сторін: виробничого, майнового, фінансового і ділового потенціалів [3, с. 56]. Виробничий потенціал не може бути лише стороною економічного потенціалу, адже він системний, комплексний і автономний, може бути досліджений, як цілісна, вагома частина діяльності підприємства. На нашу думку, економічний потенціал потрібно розглядати у взаємозв'язку з властивими кожному суб'єкту господарювання суспільно-економічним виробничим потенціалом можливостями та альтернативами, що виникають з приводу повного використання їх здібностей до створення матеріальних благ та послуг.

Так як нинішнє економічне середовище сконцентроване на глобалізації, при дослідженні потенціалу підприємства необхідно враховувати категорію «експортний потенціал». Експортний потенціал – це потенційні можливості чи ресурси, призначені для експорту [1, с. 76]. Можемо висунути припущення, що між експортним та виробничим потенціалом існує залежність. При збільшенні експортного потенціалу через покращення якості продукції, збільшення конкурентних переваг підприємства, ефективного ведення цінової політики, економічну, політичну, правову ситуацію в країні відбувається збільшення виробничого потенціалу. Наявності додаткового попиту стимулює операційну діяльність та спонукає до мобілізації резервів, скорочення ненормативних витрат, нарощення техніко-технологічної, науково, інформаційної, бази, покращує інноваційну діяльність та призводить до науково-технічного процесу в галузі в цілому.

Інноваційний потенціал – це певні можливості, якими володіють інноваційні ресурси на певний період часу і можуть бути використані для розв'язання певного завдання або

досягнення певної мети [9, с. 55]. Так як термін «виробничий потенціал» охоплює не тільки ресурсну складову, а ще й наявні або приховані можливості, то пропонуємо включити інноваційний потенціал до переліку складових виробничого потенціалу. Розглядаючи інновації не тільки, як модернізацію та винаходи, а також як здатність виробничої системи самооновлюватись, враховуючи потреби споживачів, ринку, конкурентного середовища, науково-технічного прогресу, еволюційних процесів.

Таким чином, удосконалено наукові підходи щодо визначення поняття «виробничий потенціал» підприємства, комплексного співставлення кожної його складової та аналізу взаємодії окремих його частин з поведінкою системи в цілому. Так як виробничий потенціал підприємства є важко досліджуваною категорією, тому що на його формування та змінення впливає велика кількість факторів, використано системний підхід для більш точного визначення поняття. Розробили структуру сутності поняття «виробничий потенціал» та представили найбільш впливові фактори на його оцінку. Сформулювали головну задачу при характеристиці виробничого потенціалу підприємства – це не тільки раціональне та найбільш ефективне використання ресурсів виробництва, а й ефективне управління можливостями підприємства та дослідження альтернатив.

Література:

1. Березюк Ю.Б. До питання аналізу сутності економічної категорії потенціалу /Березюк Ю.Б. – Економіка АПК. – 2011. – №1. – С. 73-77.
2. Дацій Н. Залучення інвестицій як засіб розвитку виробничого потенціалу промисловості / Дацій Н. – Інвестиції: Практика та досвід : Аналіз. Прогнози. Коментар. - 2008. - № 19. - С. 2-4.
3. Євдокимов Ф.І. Дослідження категорії «Економічний потенціал промислового підприємства» / Ф.І. Євдокимов, О.В. Мізіна. – Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. Випуск 75.- 2004.- С. 54-59.
4. Ізвекова І.М. Мотивація на підприємствах машинобудування та її інформаційне забезпечення / І.М. Ізвекова, О.Ю. Распопова, Г.О. Король. – Академічний огляд. – 2010. – №2(33). – С. 90-95. – ISSN 2074-5354.
5. Кондратюк О. І. Економічний потенціал країни, його суть та тенденції розвитку / Кондратюк О. І. – Актуальні проблеми економіки : науково-економічний журнал. - 2010. - № 3. - С. 91-98.
6. Михайленко О.В. Теоретичні аспекти формування виробничого потенціалу АПК / О. В. Михайленко, Н. С. Скопенко. – Актуальні проблеми економіки : науково-економічний журнал. - 2011. - № 3. - С. 74-79.
7. Мігай Н.Б. Управління виробничим потенціалом машинобудівних підприємств в умовах макроекономічної нестабільності / Мігай Н.Б. – Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №7(97). – С. 121-128.
8. Соломянова-Кирильчук К.О. Санаційний потенціал, як ключова категорія кризового менеджменту / Кирильчук К. О. – Соломянова Економіка, фінанси, право : Інформаційно-аналітичний журнал. - 2008. - № 6. - С. 28-31.
9. Шепель Н.Г. Мобілізація потенціалу підприємства для реалізації стратегії / Н.Г. Шепель, А.Ю. Бєрьозкіна – Інвестиції: протитно то досвід. – 2010. – №5/201. – С. 54-55.

*Рекомендовано до публікації
д.е.н. А.В. Бардасем 08.02.12*

*Надійшла до редакції
22.02.12*